

УДК 663.423:663.41:633.791

Л.В. Проценко

к. т. н.

М.І. Ляшенко

д. т. н.

В.І. Бармакова

О.О. Венгер

Інститут сільського господарства Полісся УААН

А. А. Майстер

к. с.-г. н.

Державний агроекологічний університет

НИЗЬКОСМОЛЬНИЙ ХМІЛЬ ЯК ПОЛІФЕНОЛЬНА ДОБАВКА ПРИ ВИКОРИСТАННІ ВУГЛЕКИСЛОТНОГО ЕКСТРАКТУ ХМЕЛЮ В ПИВОВАРІННІ

Вивчено вплив окремих компонентів низькосмольного хмелю на якісні показники сусла і пива. Експериментально доведена можливість і доцільність застосування в пивоварінні гранул низькосмольного хмелю в поєднанні з CO₂-екстрактом як поліфенольної добавки.

Постановка проблеми

Наразі у світі ще вирощується значна частина сортів хмелю з низьким вмістом альфа-кислот (АК). Не стала винятком і Україна. Переважна більшість хмелеплантацій України нині ще займає традиційний ароматичний сорт Клон 18 зі вмістом АК 3–4 %.

Аналіз сучасного стану використання хмелю показує, що при застосуванні спресованого хмелю в пивоварінні ефективність використання гірких речовин становить лише 25–30 % [1]. До того ж, при зберіганні найбільш цінні для пивоваріння альфа- і бета-кислоти легко окислюються під впливом зовнішніх факторів: кисню повітря, підвищеної температури середовища, сонячного світла, високої відносної вологості. Упродовж одного року зберігання навіть при температурі 0–2 °С хміль втрачає понад 30 % альфа-кислот і до 90 % ефірної олії [4, 8].

Зменшити втрати корисних речовин у процесі зберігання можна, переробивши хміль на хмельові препарати.

Необхідно відмітити, що потужні пивоварні заводи України у своїх технологіях використовують в основному гранульований хміль – 76 % від загальної потреби хмелепродукції. Але при охмелінні сусла лише гранулами зі вмістом АК 3–4 %, до суслотоварильного апарату вносять значну кількість хмельової маси і при цьому спостерігаються суттєві втрати сусла. Тому виникла необхідність в розробці методів підвищення

вмісту АК в гранулах фізичними способами, одним із яких є виготовлення гранул тип 45, які відносяться до збагачених хмельових препаратів [4].

Розроблений метод включає додаткову обробку шишок холодним повітрям при температурі -35°C , при якій лупулінові зерна стають більш твердими і менш смолянистими, що дає можливість відокремити їх від пелюсток шишок хмелю шляхом трикратного просіювання [4]. Завдяки відокремленню лупуліну із шишок хмелю і додаванням його в певних співвідношеннях до розмеленого хмелю, вміст гірких речовин підвищується вдвічі. Маса збагаченого хмелю гранулюється і отримують гранули тип 45. У зв'язку з тим, що відділити лупулін повністю із шишок хмелю неможливо, в ньому залишається ще певна кількість гірких речовин. Тому й виникає проблема використання відходів ароматичного хмелю, що залишається при виготовленні гранул тип 45. Такий хміль, згідно чинних стандартів, за вмістом АК вважається нестандартним і його не можна використовувати для безпосереднього охмеління суслу, хоч за всіма іншими показниками він відповідає вимогам стандартів.

Тому одним із завдань наших досліджень було вивчення можливості щодо використання такого хмелю.

В пивоварінні поряд з гранулами використовуються також і вуглекислотні екстракти хмелю. Багаторічні дослідження показують [1, 2, 3], що при використанні лише вуглекислотного екстракту хмелю пива з відмінними смаковими якість отримати не можна. Це пов'язано з тим, що дані екстракти в основному виготовляють з хмелю гірких сортів. Ще одним їх недоліком є те, що на відміну від хмелю, вони зовсім не містять хмельових поліфенолів (ПФ).

Завдання досліджень. Нашим завданням було вивчення можливості застосування в пивоварінні хмелю з низьким вмістом альфа-кислот, який може бути відходами при виробництві гранул тип 45; винайдення способів використання та раціонального вжитку його цінних речовин.

Об'єкти і методи досліджень. Об'єктами досліджень був ароматичний хміль з низьким вмістом АК та вуглекислотний екстракт хмелю в процесі їх перероблення в пивоварінні.

Робота виконувалась у відділі біохімії хмелю та пива Інституту сільського господарства Полісся УААН. Експериментальні варки пива були проведені в лабораторії пива Інституту в лабораторних умовах та на міні-пивоварні продуктивністю 100 літрів пива за цикл, яка моделює середній пивоварний завод в масштабі 1:100.

В роботі використовувались сучасні фізико-хімічні методи аналізу речовин хмелю і хмельових препаратів та продуктів їх перетворення в процесі пивоваріння, проводився також контроль якості напівпродуктів та готового пива.

У хмелі альфа-кислоти визначали кондуктометрично за ДСТУ 4099-2002, загальні поліфенольні сполуки – за методом Фоліна [5], проантоціанідини – за модифікованим методом Ляшенко М.І., Солодюк Г.Д. [6]. У пиві вміст ПФ визначали за Єруманісом Г. [11], антоціаногенів – за Харрісом Й., Рікетсом С.[4]. Гіркі речовини сусла і пива – за методами ЕВС [9,10].

В готовому пиві, а також у суслі контролювали величину фракції високомолекулярних поліпептидів за методом ВНДПБП [2]. При розробці методу виходили із співвідношення інгредієнтів, прийнятих у методі Лундіна при визначенні фракції А високомолекулярних білкових речовин [7]. Колоїдну стійкість готового пива оцінювали і прогнозували за показником „ступінь осадження сульфатом амонію” за методом Басаржової Г. [12].

Результати досліджень

Для вивчення впливу хмельових поліфенолів низькосмольного хмелю на якісні показники сусла і пива було проведено серію дослідів приготування пива, де поряд з вуглекислотним екстрактом використовували даний хміль.

Нормування хмелю на міні-пивоварні проводили згідно з "Технологічною інструкцією по застосуванню в пивоварінні хмелю і продуктів його переробки ТІ 10-04-06-136-87" за вмістом у ньому альфа-кислот.

Охмеління проводили в розрахунку 0,08 г/л гірких речовин.

Характеристика хмелепродуктів наведена в табл. 1.

Таблиця 1. Характеристика хмелепродуктів

Хмелепродукти	Вміст, %			Маса хмелепродуктів для охмеління, г/л
	АК	ПФ	АГ	
Хміль	1,2	7,2	5,6	4,132
Вуглекислотний-екстракт	52,9	-	-	0,151

Як бачимо із даної таблиці вміст гірких речовин в вуглекислотному екстракті досить високий і становить 52,9 %, тому маса його для охмеління сусла в порівнянні з хмелем (0,151 г/дм³ для вуглекислотного екстракту та 4,132 г/дм³ для хмелю) незначна, в той час як даний хміль вміщує 7,2 % ПФ, яких зовсім немає в вуглекислотному екстракті.

Маса хмелю та екстракту, внесеного для охмеління у кожному варіанті дослідів, маса внесених у сусло ПФ хмелю, а також величина гіркоти сусла, вміст загальних ПФ та високомолекулярних поліпептидів наведені в табл. 2

Таблиця 2. Вплив співвідношення вуглекислотного екстракту і ароматичного низькосмольного хмелю на якісні показники охмеленого сусла

№ зразка	Внесено, %		Маса хмелепродуктів, г/л		Внесено ПФ хмелю, мг/л	ВГ сусла, од. ЕВС	Вміст	
	вуглекислотного екстракту	хмелю	вуглекислотного екстракту	хмелю			ПФ, мг/л	фракція А за Лундіним, мг/100 мл
1	100	-	0,1510	-	-	32,0	131,4	21,0
2	80	20	0,1208	0,826	52,3	33,5	143,6	20,7
3	60	40	0,0906	1,653	104,7	35,3	160,4	17,9
4	40	60	0,0604	2,480	157,1	37,6	188,8	14,5
5	20	80	0,0302	3,306	209,5	40,1	219,1	13,7
6	-	100	0	4,132	261,8	43,0	255,5	13,6

Співвідношення показників якості пива, виготовленого за даними варіантами та його біохімічна характеристика наведена в табл. 3.

Таблиця 3. Вплив співвідношення вуглекислотного екстракту і низькосмольного хмелю на якісні показники пива

№ варіанту	ВГ пива, од. ЕВС	Вміст у пиві, мг/л		Індекс полімеризації	Фракція А за Лундіним, мг/100 мл	Ступінь осадження (NH ₄) ₂ SO ₄ , мг/10 мл
		ПФ	АГ			
1	20,0	120,1	29,3	4,1	16,0	1,0
2	21,0	132,3	33,1	4,0	15,4	1,1
3	22,5	146,2	38,5	3,8	14,2	1,2
4	24,3	163,1	46,6	3,5	12,8	1,6
5	26,0	183,2	57,3	3,2	12,2	1,7
6	28,0	208,6	72,0	2,9	11,9	1,7

Дані таблиці свідчать, що зі збільшенням дози низькосмольного хмелю збільшується гіркота сусла та пива. Це збільшення відбувається за рахунок участі в її створенні не лише АК екстракту та хмелю, а й β-фракції низькосмольного хмелю.

Збільшується також кількість як внесених в сусло ПФ, так і визначених їх у суслі та пиві. Слід відмітити, що ПФ хмелю більш полімеризовані, ніж феноли солоду, тому показник індексу полімеризації при виготовленні пива із збільшенням частки вуглекислотного екстракту хмелю значно зростає з 2,9 до 4,1. Також поліфеноли хмелю більш інтенсивно взаємодіють з протеїнами сусла з утворенням нерозчинних комплексів, що позитивно впливає на колоїдну стійкість пива. Проантоціанідини є найбільш активні сполуки щодо утворення поліфенольно-білкових комплексів. Тому у випадку їх більшої кількості в хмельових препаратах утворюється значно більше брухту при охмелінні сусла і воно краще

освітлюється. Це і спостерігалось в наших дослідженнях при охмелінні сусла лише вуглекислотним екстрактом, екстрактом та низькосмольним хмелем в різних співвідношеннях та одним низькосмольним хмелем. У випадку охмеління сусла лише екстрактом при відсутності ПФ хмелю брукту утворюється мало, трохи більше його утворюється у 2-ому варіанті. Нами було відмічено, що у 3 та 4-ому варіантах значно збільшилась кількість осаду. Найбільше його було у 5 і 6-ому варіантах, але в цих варіантах найбільшими були і втрати сусла.

В суслі та пиві зі збільшенням дози низькосмольного хмелю зменшується і показник високомолекулярних поліпептидів та збільшується ступінь осадження білкових речовин насиченим розчином сульфату амонію, що прогнозує високу колоїдну стійкість пива.

За результатами дегустаційної оцінки найкраще за смаковими і ароматичними якостями було пиво, виготовлене з використанням 40 % гіркоти низькосмольного хмелю та 60 % гіркоти за рахунок вуглекислотного екстракту та навпаки. Сполуки низькосмольного хмелю позитивно впливають на грубу гіркоту екстракту, пом'якшуючи та згладжуючи її, збалансовують загальну гіркоту пива.

Пиво, виготовлене лише з вуглекислотного екстракту мало грубу, оголену та залишкову гіркоту. Причиною незадовільної якості гіркоти є гіркі сорти хмелю, з яких виготовляють вуглекислотні екстракти та відсутність у них поліфенольних сполук.

Пиво на стадії дозрівання не зовсім освітлилось. Через нестачу ПФ хмелю у суслі, залишилась значна кількість високомолекулярних поліпептидів, що і викликало його помутніння. Крім того, надлишок високомолекулярних білків, залишаючись у суслі, взаємодіє з гіркими речовинами хмелю і знижує ступінь їх використання. Комплекси гірких речовин з білками також надають пиву характерної неприємної залишкової гіркоти.

Покращилась якість гіркоти пива, де наряду з вуглекислотним екстрактом використовували 20 % гіркоти низькосмольного хмелю.

Пиво 5-го і особливо 6-го варіанту, де використовували для охмеління лише низькосмольний хміль мало в'язучий присмак, характерний для надмірної кількості хмельових поліфенолів.

Отримані результати свідчать про те, що у формуванні повноти смаку приймають участь не тільки гіркі речовини, а й поліфеноли, причому не самотійно, а в комплексі з гіркими речовинами, білками та іншими специфічними сполуками хмелю та сусла.

Аналіз результатів дослідних варок пива, проведений нами, показує, що поліфеноли низькосмольного ароматичного хмелю сприяють видаленню з сусла шляхом коагуляції високомолекулярних поліпептидів з утворенням складних комплексів, завдяки чому досягається більш висока колоїдна стійкість пива та підвищується ступінь використання гірких речовин на 15-20 %. Поліфеноли низькосмольного ароматичного хмелю також позитивно впливають на грубу гіркоту вуглекислотного екстракту, пом'якшуючи та згладжуючи її, роблячи загальну гіркоту пива збалансованою.

Таким чином, низькосмольний хміль можна використовувати в пивоварінні як поліфенольну добавку в поєднанні з екстрактами, переробивши його на гранули, вартість яких буде значно нижча щодо звичайних хмельових гранул.

Техніко-економічний аналіз свідчить, що використання поліфенольних добавок низькосмольного ароматичного хмелю в поєднанні з вуглекислотним екстрактом в оптимальних умовах не тільки підвищує якість пива, а ще є й ефективним засобом для попередження колоїдних помутнінь без застосування стабілізуючих препаратів, знижує його собівартість та підвищує конкурентоспроможність.

Висновки

1. Експериментально доведена взаємозалежність комплексу основних гірких, ефірних та фенольних сполук хмелю на формування смаку і аромату пива.
2. Ароматичний хміль з низьким вмістом альфа-кислот рекомендуємо використовувати в пивоварінні як поліфенольну добавку, переробивши його на гранули, якщо за всіма іншими показниками він відповідає стандартам.
3. При використанні в пивоварінні лише вуглекислотного екстракту отримати пиво з високими смаковими якостями неможливо. Його доцільно використовувати в поєднанні з ароматичним, при наявності – з ароматичним низькосмольним хмелем, враховуючи при цьому кількісний вміст та якісний склад хмелепродуктів та дотримуючись певної технології виготовлення пива.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження слід зосередити на вивченні поліфенольних добавок із низькосмольного хмелю. Необхідно розробити технологію виготовлення гранул з даного хмелю та способи оптимізації технології сумісного перероблення низькосмольного хмелю та вуглекислотного екстракту, що дозволить досягти суттєвої економії хмелесировини та підвищити якість пива.

Література

1. Годованый А.А., Ляшенко Н.И., Рейтман Й.Г., Ежов И.С. Хмель и его использование. – К.: Урожай, 1990. – 336 с.
2. Домарецький В.А. Технологія солоду та пива: – К.: Урожай, 1999. – 544 с.
3. Хмель и хмелевые препараты в пивоварении. / И.С. Ежов, Й.Г. Рейтман, З.Н. Аксенова, и др. – М.: Легкая и пищевая промышленность, 1982. – 168 с.
4. Ляшенко Н.И. Биохимия хмеля и хмелепродуктов. – Житомир: Полісся, 2002. – 388 с.

5. Ляшенко Н.И., Солодюк Г.Д. Методы количественного определения полифенолов хмеля // Хмелеводство. – 1980. – Вып. 2. – С. 57–64.
  6. Ляшенко Н.И., Солодюк Г.Д., Романенко Л.В. Определение отдельных групп фенольных соединений в хмеле // Хмелеводство. – 1982. – Вып. 4. – С. 49–52.
  7. Покровская Н.В., Каданер Я.Д. Биологическая и коллоидная стойкость пива. – М.: Пищ. пром-сть, 1978. – 271 с.
  8. Рейтман И.Г., Бармакова В.И., Проценко Л.В. О потерях и нормах предельно допустимых потерь альфа-кислот при хранении хмеля в складах с нерегулируемыми параметрами среды // Хмелеводство. – 1988. – Вып. 10. – С. 55–60.
  9. *Analitica EBC*, third eddition, issued by the Analysis Committee EBC – 1975.
  10. *Ahalitika* – EBC, European Brebery Convention, fourth edition. – 1987. – 271 p.
  11. *Jerumanis G.* Über die Veränderung der Polyphenols in Verlauf des Mälzens ind Maisches // *Brawissechaft*. – 1972. – Т.23, № 10. – P. 313–318.
  12. *Basarova G., Cerna J., Kovarikova J.* Objctivni stanoveni koncentrace latek vysoltelnych nasycenyn roztokem sirani ammoneho z piva // *Kvasny prum.* – 1975. – 21.10. – P. 217–220.
-
-